

„Közel, s Távol”

II.

*Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból*

2012

„Közel, s Távol” II.

*Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból*

2012

ÚJ SZÉCHENYI TERV

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projektek az Európai Unió
támogatásával valósulnak meg.

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 „Önálló lépések a tudomány területén”

Eötvös Collegium

Budapest, 2012

Felélő kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztő: Takó Ferenc

Korrektúra: Doma Petra, Jámbor Aliz Laura, Kövi Franciska,

Sándor Angelika, Takó Ferenc

Copyright © Eötvös Collegium 2012

Minden jog fenntartva!

Nyomdai kivitel: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Felélő vezető: Kovács Jánosné ügyvezető igazgató

ISBN: 978-963-89596-1-4

Takács Dániel

III. Mereszanh sírja és környezete

Bevezetés

Az óbirodalmi piramistemetők szerkezete, építéstörténete és individuális sírjai intenzív kutatás tárgyát képezik a mai napig. A temetőkörzetek elhelyezkedése és belső felépítése jól megfigyelhető struktúrával rendelkezik, mindazonáltal a fokozott mértékű ásatások és kiértékelési munkák ellenére nem kevés kérdés maradt válasz nélkül velük kapcsolatban, vagy lett megválaszolva nem teljesen kielégítően. Ez utóbbi esetek közé tartozik az a masztaba, alépitményével együtt, amelyet III. Mereszanhnak tulajdonítanak. Több szempontból is kérdésesnek bizonyult építésének az ideje. Dekorációs programja néhol igen egyedi, fel- és alépitményének kialakítása és egymáshoz képesti elrendezése szintén figyelemre méltó. Jelen dolgozatban ezen sírnak szeretném az általános és különleges pontjait bemutatni, kísérletet téve arra, hogy a szélesebb körű történelmi és földrajzi, valamint kulturális és művészettörténeti beágyazottságát (és ennek kérdéseit, szempontjait) is megfelelően tárhassam az olvasó szeme elé.

Családi kapcsolatok és a G-7000-es masztabamező felépítése

III. Mereszanh sírja (G7530/7540) Hufu piramisának keleti temetőkörzetében található. Az előkelő elhelyezkedésnek egyszerű indoka van: III. Mereszanh Kawab és II. Hotepheresz gyermeke volt,¹ akik Hufu közvetlen leszármazottai lévén szintén kiérdemelték az e kiemelt helyre való temetkezést. Az a létező, megalapozott feltételezés, amely szerint Kawab lehetett Hufu féltestvére, unokatestvére vagy unokaöccse is, jól mutatja, hogy viszonylag alapvető datálási kérdésekben sincs konszenzus.² Akárhogy is volt azonban, a körülbelül két generáció különbség megállapítható a IV. dinasztia második királya és a kérdéses hölgy között. Anyjának, II. Hotepheresznek első férje Kawab

¹ George Andrew REISNER, "The tomb of Meresankh, a Great grand daughter of Queen Hetepheres I. and Senefru" = *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, 1927. Vol. 25., 74.

² Laurel FLENTYE, "The development of eastern and GIS cemeteries at Giza during the fourth dynasty" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, szerk. Miroslav BARTA, Prague, 2006, 135.

volt, akinek halála után Dzsedefré fáraónak, majd utána Hafrének a felesége lett.³ Ez utóbbihoz valószínűleg hozzáadták lányát, III. Mereszanhot is feleségül⁴ (bár Reisner megjegyzi, hogy Menkauré talán még valószínűbb férjjelölt lehetett),⁵ aki így joggal viselte a királynőket megillető titulusokat, amelyek a sírjában is megjelentek. II. Hotepheresz Sepszeszkaf uralkodása alatt halhatott meg több mint 70 éves korában,⁶ túlélve saját lányát III. Mereszanhot. Ez utóbbi föld alatti sírkápolnájában fiait, lányait is ábrázolták, valamint feltételezhetően későbbi leszármazottait is. A datálási problémák egy részét éppen e családi kapcsolatok bizonytalan megállapítása okozza. III. Mereszanh masztabájáról fontos tudni, hogy azt anyja, II. Hotepheresz saját maga számára készítette, és csak III. Mereszanh halála után alakíttatta át lánya masztabájává.

A G-7000-es számú, avagy a „Keleti temetőkörzet”, Hufu piramisától keletre fekszik annak közvetlen közelében. Ez a földrajzi közelség viszonylagos újdonság volt, ugyanis Sznofru fáraó alatt még távolabb helyezkedett el az előkelő réteg temetkezési zónája a királyi piramistól.⁷ Ez természetesen érdekes kontrasztot mutat a IV. dinasztiáról meglévő hagyományos képpel, amely az egyre elszigetelődő zsarnokkirály sztereotípiáját közvetítette évszázadokon keresztül.⁸ A Keleti masztabamezőt George Reisner és csapata dolgozta fel elsőként 1925 és 1930 között.⁹ Az itt található masztabák számozása mind „G7...”-tel kezdődik, így az egész temetőkörzetet G7000-es néven is említik. Fejlődésének története öt különböző fázist tár elénk, amelyeket építészeti és ikonográfiai alapokon lehetett egymástól elkülöníteni.¹⁰

Első fázisán észlelhetők legjobban Reisner „magelméletének” megállapításai. E szerint a Hufu piramis körül található masztabamezőkben megfigyelhető egy első ütemben felépített, néhány síremlékből álló „magcsoport”, amelynek

³ Vivienne G. CALLENDER, „The iconography of the princess in the Old Kingdom” = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, szerk. Miroslav BÁRTA, Prague, 2006, 119. és DUNHAM-SIMPSON 1974, 7.

⁴ *Uo.* 7.

⁵ REISNER, „The tomb...”, *i. m.*, 74.

⁶ DOWS DUNHAM – William Kelly SIMPSON, *The mastaba of Queen Mersyanh III*, Boston, 1974, 7.

⁷ Aidan DODSON – Salima IKRAM, *The Tomb in Ancient Egypt*, London, Thames and Hudson, 2008, 153.

⁸ Gondolok itt a hagyományos egyiptomi történelemszemléletre és Hérodotosz megjegyzéseire Kheopsszal kapcsolatban.

⁹ FLENTYE, „The developement...”, *i. m.*, 133.

¹⁰ Az öt fázishoz lásd: *Uo.*, 133–138.

tájolása erősen befolyásolta a temető későbbi fejlődésének irányát.¹¹ Az elméletet még a Nyugati temető feltárása közben dolgozhatta ki, ám a későbbi ásatások fényében igaznak bizonyulhatott a G7000-es esetében is. Az itt elsőként felhúzendó tizenkét masztabát, a tulajdonképpeni magot a három királynői piramishoz igazíthatták tájolásukban, amelyek természetesen a királyi piramishoz rendeződtek.¹² (A magkörzet másik koordinátora a G7510-es számú síremlék lehetett, Anhhaf masztabája, aki talán Sznofru fia volt, ezzel érdemelve ki a temető domináns méretű masztabáját. Több mint valószínű, hogy ezt még az első fázis során építették.¹³) Ezeket az első lépésben létrehozott sírokat valószínűleg nem kötelező jelleggel jelölték ki még a kezdetleges építkezési fázisukban, hanem opcionálisak voltak a legfontosabb személyek számára, azért, hogy aztán már a tulajdonos által nyerjék el végső formájukat.¹⁴ Ezen szakasz Hufu uralkodásának 17. évében fejeződhetett be.

A második fázisban nyolc ikerasztabát képeztek ki a tizenkét meglévőből, oly módon, hogy a köztük levő rést feltöltötték, és közös borítást és megfelelő kettős kápolnát alakítottak ki nekik, darabonként két-két aknával.¹⁵ Ezen fázis befejezése Hufu uralkodásának 20. és 23. éve közé tehető, és az ekkor kialakuló nagyobb méretű masztabákat Reisner elmélete szerint a legfőbb királyi gyermekeknek létesítették, aszerint elrendezve, hogy kinek-kinek az anyja nyugodott a GI-a, -b vagy -c piramisokban.¹⁶ Bár annak kérdése, hogy kiknek is hozták létre ezt a temetőrészt, valószínűleg nem dönthető el ilyen egyszerűen, tekintve, hogy két anonim masztabánk is van a régióban (a 7230/40 és a 7330/40), illetve ellenpéldának lehetne hozni a már említett Kawab bizonytalan rokonsági fokát, akinek a masztabája, a G7120-as, egyike azoknak, amelyeket ebben a régióban a királynői piramisokhoz legközelebb helyeztek el.¹⁷

A harmadik fázisban további masztabákkal bővítették az eredeti temetőt Anhhafétól délre,¹⁸ nem olyan szoros párhuzamos elrendezésben, mint a korábbi

¹¹ Peter Der MANUELIAN, "A re-examination of Reisner's Nucleus cemetery concept at Giza. Preliminary remarks on Cemetery G 2100" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, szerk. Miroslav BARTA, Prague, 2006, 221.

¹² FLENTYE, "The development...", *i. m.*, 134–135.

¹³ *Uo.*, 135. – Reisner elmélete az, hogy ez csak a nyolc ikerasztaba után készült el, azonban tájolása – a GI – a királynői piramissal való egyeztetése és Anhhaf rokonsági fokának megállapítása után valószínűbbnek tűnik a korábbi datálás.

¹⁴ DODSON–IKRAM, *i. m.*, 154.

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ FLENTYE, "The development...", *i. m.*, 134.

¹⁷ *Uo.*, 135.

¹⁸ *Uo.*, 136.

szakaszokban, de így is érzékelhetően utcaszerű kialakítással. Ekkor épült a G7650-es (Meritatesz és Ahethotep) és III. Mereszanh masztabájának első és második fázisa is. Ez utóbbival kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy ekkor még II. Hotepheresz számára (aki Hufu lánya volt) építették, ugyanis erről a temetőépítési szakasról feltételezik, hogy elsődlegesen közvetlen királyi leszármazású lányok számára készült.¹⁹ A temetőrész befejezését Reisner Hafré uralkodásának első és ötödik éve közé teszi. Mind a masztabát, mind az ezt magában foglaló terület többi sír- emlékének orientáltságát elsősorban a tizenkét magépítményéhez igazították.²⁰ A negyedik fázisban nyolc kisebb sírt alakítottak ki a GI-c piramistól délre. Ezek között (G7030-40-es és 50-es) jól megfigyelhető a családi kapcsolatok földrajzi elhelyezkedésének visszatükrözése,²¹ sajnos azonban ez a több helyen is észlelhető elrendezésbeli séma a 7530/40-es masztaba és környezete esetében nem figyelhető meg, így ebből nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni.

Az ötödik fázis különösen érdekes elemeket tartalmaz Mereszanh masztabájának datálásához, ugyanis ekkor épült annak kőbe vésett alépítménye, valamint II. Hotepheresz tényleges síremléke a G7350-es masztaba, lányától két „utcányival” nyugatabbra.²² Az ezen az építményen található grafitok alapján II. Hotepheresz Hafré tizenharmadik évében már készíttette ezt a masztabát, ám befejezése Sepszeszkaf idejére tehető.²³

A fentebb vázolt temetőfejlődési folyamat, ha nem is ugyanezekkel a konkrét példákkal, de jellegében véve a többi gízai masztabamezőre is fennáll. A fázisok elkülönítése a már említett módon, a masztabák építési technikájának és díszítési stílusának figyelembevételével történt.

A G7530/40-es masztabának és környezetének rövid története

III. Mereszanh sír épületének egységisége abból is fakad, hogy a megszokott menettől eltérően nem gyermek temette el itt a szülőjét, hanem egy anya a lányát. Normális esetben a gyermekek gondoskodtak elhunyt szülőikről (vagy azok saját maguknak még életükben csináltattak sírt), és ha teheték, minél nagyobb síremléket állítottak számukra, hogy életükben betöltött fontosságukat hangsúlyozzák.²⁴ Természetesen

¹⁹ *Uo.*

²⁰ FLENTYE, “The developement...”, *i. m.*; LAUREL FLENTYE, “The Mastaba of Meresankh III.”, *Bulletin of the Egyptian Museum*, 2006, Vol. 3., 71.

²¹ FLENTYE, “The developement...”, *i. m.*, 137.

²² *Uo.*, 138.

²³ *Uo.*, 138. – Ám a kb. 35 év különbség elgondolkodtatóan nagyinak tűnik.

²⁴ NICOLE ALEXANIAN, “Tomb and social status: The textual evidence” = *The Old Kingdom art and*

a sír mérete és az elhunyt szociális helyzete alapvetően egyenes arányosságban áll egymással (vagy a temetésről gondoskodó anyagi helyzete és a temetés mérete),²⁵ nem szabad azonban elfelejteni, hogy több tényező is beleavatkozhatott ebbe. Az egyik legfőbb ilyen tényező a királyi elrendelés, amely megszabta a sír méretét, helyét és felszerelését, valamint a tulajdonos szabad akarata, aki dönthetett úgy is, hogy szociálisan magas helyzete ellenére szerény kialakítású sírt csináltat a maga számára. Fontos és el nem hanyagolható faktor még a temető adott időbeni állapota, hiszen a különböző rangú elhunytak sírjai különböző viszonyban álltak egymással, és különbözőképpen befolyásolták egymás méretét.²⁶ III. Mereszanh esetében a tény, hogy egy átépített masztabát kapott, egy már kialakított környezetben inkább egy kényszerhelyzetet mutat (nevezetesen azt, hogy anyja előtt halt meg), semmint szabad választás vagy királyi elrendelés eredményét. Méretét és elhelyezkedését nem befolyásolhatták teljesen a fent említett szempontok (szociális helyzet, avagy királyi elrendelés, a leszármazottak gondoskodása), így egy kulturálisan eleve statikus környezetben helyezték örök nyugalomra egy dinamikus viszonyokon alapuló rendszer helyett. Masztabája két, jól elkülöníthető részre osztható. Felépitménye, a G7530/40-es és alépitménye, a G7530Sub két különböző fázisban, két különböző ember számára lett kialakítva, bár végállapotában Mereszanh halotti emlékévé vált. Így ennek megfelelően – a felépitmény legalább is – inkább II. Hotepheresz közvetlen társadalmi és időbeli környezetét tükrözi, mint Mereszanhét. Az alépitmény, amelyet később véstek ki, már tisztán a fiatalabb nő számára készült anyja rendelésére.

A G7530/40-es masztaba fejlődésének két aspektusa létezik: az első az az általános folyamat, amelynek eredményeképpen egy adott kor masztabái kialakulnak, a második pedig ennek helyi szintű alkalmazása és a masztaba egyedi története. A G7520-as építmény, amely vizsgálatunk tárgyától északra fekszik, a G7530-cal egységet képezve volt az első fázisa az építkezésnek.²⁷ (Ekkor még II. Hotepheresz volt a tulajdonosa.) Ezt a kettős létesítményt később dél felé megnagyobbították a G7540-es építményrészt hozzákapcsolva és ezzel a fázissal párhuzamosan a G7520-as köveit is felhasználták ennek elkészítéséhez. Itt érdemes megjegyezni, hogy bár a G7520-asnak volt saját temetkezési aknája,²⁸

archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004, szerk. Miroslav BARTA, Prague, 2006, 2–3.

²⁵ *Uo.*

²⁶ Az említett befolyásoló tényezőkhöz lásd: *Uo.*, 4–5.

²⁷ A G7530/40-es masztaba építéstörténetéhez a részleteket és megállapításokat lásd: DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*

²⁸ Ezt csak egy későbbi temetkezés során foglalták el – *Uo.*, 7.

a G7530/40-esnek (itt már mint egység említendő) soha nem alakítottak ki ilyet. Az építkezés e fázisa már valószínűleg III. Mereszanh számára készült, mint ahogyan a későbbiekben hozzárakott külső és belső kápolna.

A folyamat utolsó szakaszát a G7530Sub, azaz III. Mereszanhnak a földszint alatt két méterrel kialakított sírkápolnája és az abból nyíló temetkezési kamra alkotta a keleti homlokzat északi része alatt. A sírkápolna föld alatti kialakítása már önmagában véve érdekes, hiszen egyáltalán nem szokásos elrendezési séma volt ez, hanem sokkal inkább egyfajta hibrid megoldás, amely a kőbe vésett sírkápolnák és sokszor szintén kőből kialakított felépítményeik alapötleteit kombinálta az újabb fajta kőborítású masztabafelépítményekkel.²⁹ A gízai plateau ezen jellegzetességeit a lejtős terep kihasználása miatt alkották meg Hafré és Menkauré uralkodásától fogva. A különleges séma kiválasztásának miéértje a G7530/40 esetében viszonylag egyszerűen magyarázható. Nyilvánvaló hogy a G7530Sub a masztaba hiányzó temetkezési aknáját hivatott pótolni, valamint hogy a sír áldozati kamráit a föld fölött is kialakíthatták volna a keleti fal északi részén. Ezt azonban a szemközti lévő sírépítmény, a G7650-es megakadályozta, mert az általa kialakított utca túl szűk volt, így az egész komplexumot beépítették a föld alá.

III. Mereszanh sírépítménye (G7530/40) a kortársaival megegyező alaptípust mutat, amelynek legfőbb jellemzői: a kőfal és -mag mészkőborítással, a köztük lévő törmelék feltöltéssel és a két kőkápolnás elrendezés a keleti fal északi és déli részén a korábbi áldozati helyet jelentő külső sztélé vagy két belső kápolna helyett.³⁰ Szokatlan azonban abban a tekintetben, hogy nem L alakú áldozati kápolnája van, mint a G7000-es temető többi tagjának, hanem kereszt alakú,³¹ valamint hogy belső helyiségei nincsenek, ahogyan belső temetkezési aknája sincs.

Az eredetileg kiképzett G7520/30-as magja egy 36,7 m-szer 16,25 m-es építmény volt Reisner IV-i típusából, a G7650-tel (Ahethotep és Meritatesz) áteltenben építve, azzal egy magasságban és méretben.³² Ezt a masztabafajtát erős kőbelső jellemezte, kápolnamélyedést azonban az eredeti magban nem alakítottak ki.³³ A dél felé történt megnagyobbítás folyamatában a G7520-as köveit az alsó

²⁹ A masztabatípusokhoz, történetükhöz és azok jellemzőihez lásd: DODSON–IKRAM, *i. m.*, 154–156.

³⁰ *Uo.* – A sztélék és a belső kápolnák később is megmaradnak, de elsősorban a korábbi időszakokhoz köthetők.

³¹ FLENTYE, "The developement...", *i. m.*,

³² DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 2. – A masztabák Reisner-féle tipológiájához lásd: George Andrew REISNER, *A History of the Giza Necropolis, Vol. 1*, Cambridge, Harvard University Press, 1942, 37–38.

³³ *Uo.*, 41.

sorig elbontották, és az eljárás eredményeképpen egy 50,37 m-szer 20,125 m-es nagyméretű masztabát kaptak a Reisner-féle IV-iii típusból,³⁴ amelynek jellemzői közé tartozik a már kialakított belső áldozati kápolna.³⁵ Végző fázisában egy mészkőből készült külső kápolnát raktak a keleti fal déli része, a belső áldozati kápolna bejárata elé.

A külső kápolna (keleti fal déli vége) körülbelül 14,75 m-szer 3,8 m-es alapterületű építmény volt, amelynek csak néhány alapkövét találták meg, ám Reisner megjegyezte, hogy valószínűleg egy háromkamrás építmény lehetett, amelyet soha nem fejeztek be.³⁶ A masztaba magjába mélyített kereszt alakú kis belső kápolna a 3b/6b-s típusba tartozik,³⁷ mészkő borítású falain egyetlen jelenet részlete maradt meg: néhány áldozatvivő, főként nők és egy törpe is.³⁸ A női alakok megjelenése a G7530Sub esetében is domináns jelenség. Ez valószínűleg a tulajdonos neméhez köthető, ugyanis több helyen megfigyelhető, hogy a női elhunyt kápolnájában női áldozatvivő alakokat véstek fel.³⁹ E kápolna alapterülete 4,75 m-szer 1,5 m, tehát a G7000-es temetőben megszokottnak mondható méretű, alaprajza keresztalakot formáz, amely viszont szokatlan és érdekes párhuzamot mutat a GI-b királynői piramissal.⁴⁰ Nyugati falában sekély bemélyedés található, benne áljtóval, amelyet két oldalról palotahomlokzat-díszítés vett körül.⁴¹ A környéken néhány olyan jelenetdarabot is találtak, amelyek feltehetően e kápolna dekorációs programjának fragmentumai. Ezekon kívül gyakorlatilag semmit nem tudunk a felépítmény díszítéséről, ám néhány tény így is leszűrhető belőlük.

A G7350Sub-bal összehasonlítva robosztusabb embermegjelenítésekkel találkozunk, itt is elsődleges azonban a női alakok jelenléte. A két helyiség dekorációs programja bár eltérő, mégis van köztük kapcsolat, nemcsak a megjelentetett alakokban, hanem a kialakítás módjában is.⁴² A lekerekítettség, a reliefek mélysége, a férfialakok arcának kissé szögletes megrajzolása mind ilyen pont.⁴³ Különbségeik azonban szembeűnők: az alépítmény figuráinak karcsúbb megformálása azt is jelezheti, hogy más ember számára készűlő fázist reprezentálnak, de ennek ellenére a stílusa késő IV. dinasztia kori párhuzamokat

³⁴ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 3

³⁵ REISNER, *A History...*, *i. m.*, 41.

³⁶ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 4.

³⁷ A kápolnák Reisner-féle tipológiájához lásd: REISNER, *A History...*, *i. m.*, 185.

³⁸ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 3.

³⁹ FLENTYE, "The development...", *i. m.*; FLENTYE, "The mastaba...", *i. m.*, 74.

⁴⁰ *Uo.* 72.

⁴¹ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 3

⁴² FLENTYE, "The development...", *i. m.*; FLENTYE, 34The mastaba...", *i. m.*, 74.

⁴³ *Uo.*, 74.

idéz.⁴⁴ Az áljató körüli palotahomlokzat motívuma ebben a kompozícióban szintén erre a korszakra utal.⁴⁵

A masztabának mint egésznek a datálásához néhány felirat járult leginkább hozzá, amelyek egy részét az építőmunkások hagyták hátra a mészkőborításon.⁴⁶ Másik részét hivatalos datálásként vésték fel a G7530Sub bejárati homlokzatán. A hieratikus írással írt építési megjegyzések dátumaival a legalapvetőbb probléma az, hogy gyakorlatilag nincsenek királynevek feltüntetve bennük. Egyikükön megemlítik Hotepheresz nevét a wr.t Hts címmel egybekötve, amely a már ekkorra elért királynői státusát mutatja, de sajnos fennáll annak a lehetősége, hogy e felirat a G7520-as lebontása során került ide, tehát egy olyan korábbi fázishoz is köthető, amely nem ad biztos támpontot. A feliratok egymással és a G7530Sub homlokzati feliratával való összevetésének eredményeképpen egy bizonytalan, talán Menkauré uralkodása idejére tehető elkészülés dátuma állt elő. Az alépitmény homlokzatán található bejegyzés állítása szerint III. Mereszanhnak közel 271 napos balzsamozási időszak jutott osztályrészül, és ez szokatlanul hosszú. E felirat datálása Sepszeszkaf első vagy második évére toldott ki, de lehet, hogy Uszerkaf koráig is kiterjeszhető ez az időszak.

Az említett tényekből látszik, hogy a masztaba már korának pontosabb meghatározásában is alapvető problémákkal állítja szembe tanulmányozóit. Támpontok után az alépitmény festett és vésett dekorációi között kutathatunk tovább, amelyek érdekes jellegzetességeket mutatnak. A G7530Sub díszítési programjának a felépitmény reliefsjeivel való azonosságait és különbségeit már tárgyaltam, a sír-épitmény teljes képének megragadásához azonban elengedhetetlen fontosságú ezek részletes bemutatása az alépitmény szerkezetével együtt.

A masztaba alépitménye – III. Mereszanh kápolnája és sírja

A G7530Sub bejárata a masztaba keleti homlokzatának északi részénél található. Nem a G7000-es temetőben szokványos aknasírról van ez esetben szó, hanem egy észak és dél felől ereszkedő lépcsősorral megközelíthető bejárati részről, amely – mintha csak a masztaba egy újabb szintje lenne – saját homlokzattal bír. Ajtónyílásának két oldalán mészkőpilaszterek állnak, amelyek egy rég elveszett áthidalót tartottak. Közéjük zárva található a bejárati felirat – III. Mereszanh halálának és sír-

⁴⁴ Uo., 75.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A datálási problémákhoz és a különböző véleményekhez lásd: FLENTYE, "The developement...", *i. m.*; FLENTYE, "The mastaba...", *i. m.*, 72. és DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 1. 3. 7. 74. és REISNER, "The tomb..." *i. m.*, 74.

ba helyezésének relatív dátumai, amelyek 271 napot kitevő időszakról beszélnek. Az ajtó közelében kis, négyszögletes építmény maradványait találta a Reisner-féle ásatás, amely talán egy valaha állt szerdab néhány alsó blokkja volt.⁴⁷

Az ajtónyílás mögött elterülő áldozati kápolna alapvetően három részre osztható – az ún. főkamrába lép be kívülről az ember, amelyből két irányba lehet továbbmenni: az északi kamrába és a síragnát is tartalmazó nyugati kamrába. Alaprajzának elrendezésére több helyen is található párhuzam: Huenré herceg (Menkauré kőfejtőjének zónája – MQ1), Rehetré királynő (G8530) és Hemetré hercegnő (G8464) kápolnái mind hasonló kialakítást mutatnak, általánosságban véve azonban a korszak sziklasírjainak alaprajzát követi, díszítése pedig szintén a késő IV. és kora V. dinasztiai sziklasírokkal vonható párhuzamba.⁴⁸ Általános belmagassága körülbelül 2,6 m, a komplexum kamráinak axisai pedig észak–déli irányultságúak.

Eredetileg – mint annak nyomait a Reisner-féle ásatás meg is találta – egy egyszárnyú, befelé nyíló faajtó fedte a bejárat nyílását. A főkamrából az északi kamrába vezető úton lévő két négyszögletes pillér és az oldalfalak közti helyet téglákkal beépítették, így egyetlen bejáratot hagytak az északi kamrába: a két pillér közti részt, ahová egy kétajtós, kifelé nyíló ajtót helyeztek. A főkamra és a nyugati kamra közti két átjárót két, szintén kétszárnyú, kifelé nyíló ajtó tartarta. Dekorációs programját nem teljesen részletekbe menően mutatom be, inkább a nagyvonalú felvázolást kiegészítő érdekesebb részletekre mutatok rá, és a kor általános egyiptomi konvencióival való összehasonlítást helyezem a középpontba.

A sírkápolna díszítése, mondhatnánk, királynőhöz méltó, a szépen színezett, gondosan kialakított felületek alapvetően a korszak elitsírjainak témáit hozzák, az emberalakok öltözete a G7000-es temető több más dekorációját idézi.⁴⁹ Datálásukat segíti a nyugati kamrában levő áljtó-kialakítás, amely a késő IV., kora V. dinasztiaiabeli masztabákra jellemző,⁵⁰ és a sírkápolnában levő szobrok nagy száma (tíz női szobor, két női szoborpár és négy írnohábrázolás), amely szintén ezen időszakra mutat.⁵¹ A szobrok illetően elhelyezése a sziklasírok sajátosságai közé tartozik, és szokatlan a masztabák felépítményeiben.⁵² A tény pedig, hogy nem kelet–nyugati tájolású kamrákkal van dolgunk, figyelmeztet,

⁴⁷ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 8.

⁴⁸ *Uo.*, 2.

⁴⁹ FLENTYE, "The developement...", *i. m.*; FLENTYE, "The mastaba...", *i. m.*, 73.

⁵⁰ *Uo.*, 74.

⁵¹ DODSON–IKRAM *i. m.*, 156. és ARNOLD, *i. m.*, 45.

⁵² *Uo.*, 45.

hogy ne menjünk túl messzire az V. dinasztiaiabeli datálásban, ugyanis ezek csak később jöttek divatba.⁵³ A fentebb felsorolt megállapítások azonban kiegészíthetők néhány érdekes megfigyeléssel.

III. Mereszanh, bár királynő volt, saját temetkezési helyet nem létesítettek számára, és ez valószínűleg hirtelen halálának tudható be, de még meglepőbb hogy az újonnan kialakított sírkápolnájának dekorációját soha nem fejezték be,⁵⁴ sőt későbbi alakok hozzáadása is megfigyelhető a falakon: a főkamra északi részén, az északi kamrába átvezető ajtónyílás oldalán álló két pilléren két férfit ábrázoltak: Niuszerréanhot és Duaenrét. Ők mindketten Mereszanh távolabbi leszármazottai voltak. Az érdekesebb közülük Niuszerréanh, akinek falra írt nevében a későbbi V. dinasztiaiabeli fáraó neve már cartouche-ban található, tehát az ő uralkodása volt az alsó határa a befestésnek, amely majdnem egy évszázaddal későbbre helyezi ezt.⁵⁵

Figyelemre méltó még továbbá, hogy III. Mereszanh mellett két másik figurát is domináns nagyságban ábrázoltak hozzá képest: a főkamra keleti falán apját, Kawabot és anyját több helyen is. Ez felvet egy problémát: általánosságban ugyanis elmondható, hogy a sír tulajdonosa az, akit domináns nagyságban és pozícióban ábrázoltak a kápolnában. A jobb oldal felé fordulás, a többi alakhoz képesti nagyobb méret⁵⁶ körülbelül lefedi az elsődlegesség fogalmát, és ezek vizsgálata érdekes megállapításokra vezethet Mereszanh sírjával kapcsolatban, lévén az asszonyok helyzete különösen kiemelt ilyen szempontból. A férjükhöz képest mind méretben, mind pozícióban mindig alárendeltként ábrázoltatnak, még a sztéléken is, és ez egy igen egyszerűen megérthető gondot jelentett számukra: nem részesülhettek megfelelően a halotti áldozatokból, ha egy másik, domináns alak a sírjukban „elnyomta” őket, és kivetette az áldozat átvevőjének a helyzetéből. A kérdést általában egyszerűen oldották meg: a nők nem ábrázolták férjeiket a sírban. Ám az általunk tanulmányozott föld alatti kápolnában III. Mereszanh anyjának és apjának képe nem elhanyagolhatóan nagyobb, így megvizsgálandó problémát jelentenek.

Kawab ábrázolása a keleti fal északi részén 1,5 méteres nagyságban történt, ez kiemelkedő méret e sírban. Álló alakja, papi ruhában a fal északi része, tehát bal oldala felé fordul, és így gyakorlatilag teljesen kilóg a falon található többi jelenet

⁵³ DODSON–IKRAM, *i. m.*, 173

⁵⁴ REISNER, “The tomb...”, *i. m.*, 67.

⁵⁵ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 5. és REISNER, “The tomb...”, *i. m.*, 73.

⁵⁶ A dominanciára vonatkozó megállapításokhoz lásd: Gay ROBINS, “Some Principles of Compositional Dominance and Gender Hierarchy in Egyptian Art” = *Journal of the American Research Center in Egypt*, 1994, Vol. 31., 33–39.

kompozíciójából,⁵⁷ amely alapvetően Hotephereszt és Mereszanhót ábrázolta jobb felé fordulva, Kawabnál jóval kisebb méretben, egy papiruszcsonakban a papirusz kihúzásának rituális értelmű jelenetében. Előttük áldozatvivők sokasága és más egyéb később tárgyalandó jelenet, több egymás alatti regiszterben. Kawab alakját, úgy tűnik, azzal az egyszerű megoldással „hatástalanították”, hogy a bal oldal felé fordították, tulajdonképpen az egész áldozatfigyelési jelenetnek háttal, hogy semmiképp se részesülhessen a halottnak prezentált ajándékokból.

II. Hotepheresz dominanciájának esete bonyolultabb, és jóval többször fordul elő, de megállapítható róla, hogy ha egy jelenetben ábrázolták lányával, mindig nagyobb alakot kapott.⁵⁸ A kérdés, hogy hogyan kerülték el így a Mereszanh alárendelt pozíciójából származó gondokat (ha egyáltalán előállt ilyen), nem teljesen tisztázott még, de ennek érdekében érdemes megemlíteni néhány ténnyt.

Mereszanh anyja nélküli ábrázolásaiban, egyedülként mindig nagyméretű, kompozíció részeként pedig mindig ő a legnagyobb,⁵⁹ anyjával való együtt ábrázolásaik pedig nem sokkal kisebb az anyjánál. Udvari címeik is közel azonosak, ezenkívül⁶⁰ anyja, saját bevallása szerint szándékosan adományozta a szarkofágot⁶¹ és valószínűleg a sírt is hamarabb elhunyt lányának, ezzel lemondva az annak felkínált áldozatok túlvilági élvezetéről. A címeikkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy egymáshoz képesti relációik is sokszor, mindkét irányban fel vannak tüntetve (ti. „az ő lánya”, „az ő anyja”), és ez csak azért furcsa, mert ha egyedül Mereszanh dominálta a sírt, és ha a feliratok csak amolyan címkeszöveggként funkcionáltak, nem feltétlenül lett volna szükséges az ő relációját feltüntetni az anyjához képest. Ez talán gondolkodásra adhat okot, ha figyelembe vesszük, hogy a nők szokásos alárendeltségi pozícióját erősítette az is, hogy a férjeikkel egy jelenetben ábrázolva általában csak a hozzájuk fűződő relációjuk címkéjével voltak azonosítva (ti. „az ő felesége” stb.).⁶² Ezen a ponton érdemes talán áttérni a sírkápolnában található szobrok közelebbi megfigyelésére.

A G7530Sub négy helyiségéből háromban, a fő, a nyugati és az északi kamrákban is szobrokat képeztek ki a falfelületben oly módon, hogy a sziklaágyból faragták ki őket, nem túl mélyen, felületüknek körülbelül háromnegyednyi

⁵⁷ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 4.

⁵⁸ REISNER, „The tomb...”, *i. m.*, 64.

⁵⁹ A sírkápolnába vezető bejárat két oldalán lévő Anubisz is magában foglaló kompozíció kivétel képez, mert itt az istent nem lehetett semmiképpen sem alárendelt pozícióban ábrázolni.

⁶⁰ A címekhez lásd: DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 25.

⁶¹ *Uo.*, 21.

⁶² ROBINS, *i. m.*, 34.

körüljárhatóságával. A főkamra déli falában két nagyobb ülő írrok figura mellett négy kisebb van. Személyük könnyen azonosítható a feliratok alapján: a dekorációban többször is feltűnő Hemetnu⁶³ papról, annak fiáról és unokáiról van szó.⁶⁴ Az északi kamra északi falán tíz szoborból álló csoportot faragtak ki, felettük egy sor felirattal. Szemben állva velük, jobb kéz felől indulva a következő a beosztásuk: az első három II. Hotephereszt, a következő négy III. Ereszanhot és az utolsó három ez utóbbi lányait ábrázolja.⁶⁵ A nyugati kamra nyugati falán pedig egy áljátót közrefogva két-két párszobor van, amelyek mindegyike valószínűsíthetőleg⁶⁶ III. Mereszanhót és II. Hotephereszt jeleníti meg egy kompozícióban. Az ok, amiért most említtem ezeket a szobrokat, nem más, mint hogy ezek többségében szintén együtt ábrázolva találjuk anyát és lányát, és így talán még egy kevés információhoz juthatunk a dominancia kérdésével kapcsolatban.

Általánosságban megállapítható, hogy ha egy nőt a férjével együtt ábrázoltak a síkművészetben, akkor az jóval kisebb méretben volt jelen. A szobrok kialakításánál azonban megfigyelhető, hogy általában a két fél azonos nagyságú, és a nő van a jobb oldalon.⁶⁷ A férfi kiemelt pozícióját sokszor itt az fejezi ki, hogy az átölelés gesztusában kitakarja a nő egyes testrészeit.⁶⁸ A tíz szobrot tartalmazó csoportban Hotepheresz csak kevésbé nagyobb Mereszanhótnál, és annak lányait is egyre csökkenő sorrendben készítették el. A címkefelirat nélküli párszobron az északi esetében a kézfogás, a déli esetében pedig az átölelés pozíciójában ábrázolták a két nőt. Itt a személyek közelebbi meghatározását segítheti egy, a sírban megtalált alkotás, amelynek feliratai alapján biztosan azonosítható, hogy szemből a jobb oldali figura a kissé alacsonyabb III. Mereszanhótnak, a bal oldali pedig az anyja, amint az átölelés gesztusában állnak.⁶⁹ Hotepheresz karja itt kitakarja lány mellkasát. A nyugati kamra nyugati falában levő két párszobor ellentmondásos ilyen szempontból. A szimmetria azt kívánná, hogy ellentétes oldalon álljanak az azonos szereplők a kettőben, az északi esetében azonban a bal oldali alak keze takarja ki a jobb oldaliét, míg a déli esetében a jobb oldali

⁶³ Hemetnu Mereszanhótnak közelebbi udvartartásához tartozott.

⁶⁴ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 17. Reisner említi, hogy ezek is valószínűleg később lettek csak kialakítva, REISNER, "The tomb...", *i. m.*, 68.

⁶⁵ *Uo.*

⁶⁶ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 18. – Azonosító felirat nem maradt meg, de az egész sír jellegéből adódóan sejthető a személyek kiléte.

⁶⁷ ROBINS, *i. m.*, 39.

⁶⁸ *Uo.*

⁶⁹ DOWS DUNHAM, "A Statuette of Two Egyptian Queens", *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, 1936. Vol. 34.

alak van dominánsabb pózban a vállra helyezett kezével. Ennek a problémának a megoldása talán közelebbi vizsgálat segítségével lenne lehetséges. Annyi viszont megállapítható, hogy Hotephereszt ezeken is, mint a reliefek esetében, csak egy kevéssel nagyobb méretben ábrázolták. A sír szobraira általánosan igaz, hogy nem individuális kifejezőerővel bírtak, inkább csak igen magas reliefek voltak, mint ahogyan az az egyiptomi szobrászat elemeire jellemző,⁷⁰ és hogy a funkcionális díszítés szerves részét képezték. A falak festményeivel és véseteivel kiegészítve az örökkévalóságig szolgálták úrnőjüket.

A sírkápolna síkművészeti dekorációi már megállított kapcsolatokkal rendelkeznek a felépítmény néhány megmaradt darabjával, a G7000-es temető többi masztabájával és a korabeli elit ízlésének megfelelő díszítésekkel. Nem célom, hogy ezeket részletesen bemutassam és elemezzem, a továbbiakban inkább az általános felvázolással egybekötve a különlegesebb elemek megjegyzése és a korabeli konvenciók alkalmazásának vizsgálata lesz az irány.

A G7530Sub dekorációja a legtöbb helyen különböző mélységű és minőségű relief, kevés helyen festmény. Az esetek nagyobb százalékában a sziklafalba vésték őket, de van olyan hely is, ahol gipszrétegben lettek kialakítva.⁷¹ A fal felső részén néha alacsonyabb készültségi állapotot mutatnak, de amúgy gondos kialakítású karcsú alakok találhatók bennük, és a G7530/40-nel azonos művészkezek munkája is megfigyelhető rajtuk. Mindenképpen kiemelkedő a női alakok előtérbe helyezése⁷² és az esetenként különleges elemek, kompozíciók használata. Az óbirodalmi hercegnők és királynők ikonográfiájának jellemzői jól megfigyelhetők Mereszanh és anyja képmásain, bár ez csalóka lehet, hiszen a szoroson viselt fehér ruha, a széles vállpánt, a szélesebb galérirok, fej, kar és lábékek más előkelő nők ábrázolásának esetében is szívesen alkalmazott pontok voltak, a személyazonosság megállapítására egyetlen biztos pontként a titulaturát hagyva.⁷³ Még a királynők és hercegnők képi megjelenítésének elkülönítése is csak a VI. dinasztiában történt meg.⁷⁴

⁷⁰ Dieter ARNOLD, "The Old Kingdom statues in their architectural settings" = *Egyptian art in the age of the pyramids: Catalogue of an exhibition held at the Metropolitan Museum of Art*, Sept. 16, 1999 Jan. 9, 2000, ed. John P. O'NEILL, New York, 1999, 47–48.

⁷¹ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 11. és FLENTYE, "The developement...", *i. m.* és FLENTYE, "The mastaba...", *i. m.*, 74.

⁷² Meritatesz és Ahethotep masztabájában hasonló női áldozatvivők Ehhez lásd: FLENTYE, "The developement...", *i. m.*, 140.

⁷³ Vivienne G. CALLENDER, "The iconography of the princess in the Old Kingdom" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, szerk. Miroslav BÁRTA, Prague, 2006, 121–122.

⁷⁴ Uo.

A bejárati ajtónyílás és a főkamra közti rövid belépőrész két belső oldalán lévő ábrázolások Mereszanhot mutatják, amint Hemetnu, egy, a belső dekorációból több helyről is jól ismert papi személy felolvas előtte. Fölöttük Anubisz isten nagyméretű sakál alakja látható. A másik oldalon hasonló kompozíció van. A jelenetsor párhuzamai Kawab⁷⁵ és Haefhufu⁷⁶ hercegek masztabáiból is ismerősek. A főkamra⁷⁷ keleti falát két részre osztja az ajtónyílás: az északi részen Kawab már említett „hátát mutató” képmásától jobbra Mereszanh és Hotepheresz papírcsónakban álló alakja látható, amint az áldozatvivők menetét és mezőgazdasági jeleneteket néznek több regiszterben. Itt érdekes megjegyezni, hogy a legfelső sorban Mereszanh csónakja felé jövő áldozatvivők többsége nő, és megnevezéseik alapján birtokokat személyesítenek meg, amelyek egy kivételével mind Hufuhoz köthetők. Ez az egy Dzsedefré nevével van fémjelve. A keleti falnak a bejárati ajtótól délre eső részén hajózással és mesterembereknek szobor és temetkezési tárgy készítésével foglalkozó jelenetei vannak. Ez nagyszerű párhuzamba állítható a már említett Huenré hasonló pozíciójú falának díszítéseivel.

A déli fal több szempontból is érdekes. A kompozíció jobb oldalán az ülő Mereszanh látható bal felé nézve, amint az áldozatvivőket és a halotti tor résztvevőit szemléli, több megnevezett és máshonnan is ismert személlyel, köztük Rehay művésszel is, aki feltehetőleg Mereszanh masztabájának és más gízai sírépítményeknek a díszítését irányította saját kezűleg. Említendő még itt, hogy a jelenetben prezentált halotti ellátmánynak szánt bútorok más masztabákból is ismertek, akárcsak II. Hotepheresz jó minőségben fennmaradt temetkezési tárgyai közül.⁷⁸ A tulajdonosnő alakja itt bal felé néz, jóllehet ez a konvencióknak ellene szól, de ezek a konvenciók felülírhatók voltak például ebben az esetben, amikor az elhunyt ábrázolásait hasznos volt a sír bejárata felé igazítani.⁷⁹ A jelenetsor alatt található a már tárgyalt írnokszobrok sora.

A nyugati fal a két ajtónyílással három részre oszlik. Északi felén egy igen érdekes kompozíció található, amelyben Hotepheresz különleges ruhában álló figuráját a kicsit kisebb Mereszanh követi szintén szokatlan ruhaviseletben. Őket követi Nebemahet, Mereszanh legidősebb fia és három meg nem nevezett gyermeke. Mind a bal oldal felé néznek, ez talán a sír kijáratának iránya és a fal déli részén levő áljtó miatt van így. A két áljtó használata Menkauré korától vált

⁷⁵ FLENTYE, “The developement...”, *i. m.*, 140.

⁷⁶ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 4.

⁷⁷ A főkamrához lásd: *Uo.*, 9–17.

⁷⁸ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 5.

⁷⁹ ROBINS, *i. m.*, 35.

általánossá, bár ezt megelőzően is találunk rá példákat.⁸⁰ Hotepheresz kéztartásait és ruhájának exkluzivitását csak fokozza hajszíne, amely kevéssé valószínűen szőke, inkább ősz haját akar bemutatni.⁸¹ Mereszanh leopárdbőr ruhája szintén figyelemre méltó, hiszen ez hagyományosan férfviselet – a szem papok ruhája. A fal középső szakaszán a déli átjárórészt Mereszanh két nagyméretű alakja fogja közre. A fal déli részén pedig sorrendben balról jobbra a következő látható: Hemetnu pap alakja, az áljató Mereszanh jobbra néző, ülő képmásával és felettük áldozati adományok sora Htp dj nsw.t⁸² formulával.

Az északi fal két megmaradt pillérén Mereszanh nagyméretű, a bejáratot közrefogó ábrázolásait alakították ki. Az álló helyzetű női figurák lábainál későbbi befestések láthatók: Duanré és Niuszerréanh, Mereszanh ükunokái, és ez a sír későbbi megnyitását bizonyítja. Az északi kamra egyetlen dekorációja az a tíz szoborból álló csoport, amely az északi fal kőanyagából lett kivésve. Felettük egyetlen sor felirat található Htp dj nsw.t formulával.

A nyugati kamra⁸³ északi falán a tulajdonos látható, amint ülve zenészeket, táncosokat, kenyér- és borkészítőket figyel, míg déli falán ugyanő áldozatok felsorolásának hosszú sorát nézi. Mindkét esetben Mereszanh alakja a sírből „kifelé” néz, azaz szembeállva velük, az északi falon balról jobbra, a déli falon jobbról balra. A keleti falon be nem fejezett rajzok és az ifjabb Hemetnu egy ábrázolása is megtalálható. Reisner úgy véli, hogy az ő alakját később vésték ide, mert itt főbb papi címekkel ellátva szerepel, amelyeket korábban az apja birtokolt, így annak halála után mint utódját ábrázolva kellett, hogy kialakítsák az itt szereplő képet.⁸⁴

A nyugati fal kiképzése egyedi. Északi és déli felén palotahomlokzat-motívumok szerepelnek, amelyek a már említett két szoborpárost fogják közre. Ezek között található a komplexum második áljatója, a halotti kultusz helyének egyik fókuszja. Fölöttük áldozati szöveget vésték ki a falból. A palotahomlokzat motívumának itteni alkalmazása egy, a gízai nekropolisz területén több helyen lejátszódott fejlődést tükröz, amely Hafré fiainak sziklasírjaiból indulhatott útjára.⁸⁵ Ez kismértékben hozzájárulhat a datáláshoz is. Ilyen datálást segítő tényező még az a GIS temető 4. és 5. fázisában megfigyelhető jelenség, amely a gyermekábrázolások méretének korábbi állapotokhoz képesti növekedését mutatja.⁸⁶

⁸⁰ DODSON–IKRAM, *i. m.*, 154.

⁸¹ DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, 14.

⁸² Ezen áldozati formula elnevezése az első néhány szavából származik: „Áldozat, amit a király ad...”

⁸³ A nyugati kamrához lásd: *Uo.*, 17–20.

⁸⁴ REISNER, “The tomb...”, *i. m.*, 73.

⁸⁵ FLENTYE, “The development...”, *i. m.*, 142.

⁸⁶ *Uo.*, 142.

A nyugati kamrában található az a sírakna, amely az egyetlen díszítetlen helyiségbe vezet: a sírkamrába. Az akna lejáratainak szélessége körülbelül 2-szer 2 méter, mélysége 5 méter. A sírkamra alapterülete 5,7 m-szer 3,3 m, belmagassága 2 méter. Nyugati fala mentén található az a fekete gránitszarkofág, amelyet eredetileg II. Hotepheresz számára alakítottak ki, és amelyet feliratai tanúsága szerint ő III. Mereszanhnak adományozott. A szarkofág négy oldalát palotahomlokzat-motívum díszíti. Közéleben letek rá Mereszanh hiányos csontvázára. A körülbelül 50 éves korában elhunyt nő maradványa érdekes antropológiai jellegzetességet hordoz magában. Lapos fejteteje olyan jellemző, amely néha a sírábrázolásokban is megjelent egyenítő tényezőként egy olyan korban, amely elsősorban az uniformizálásra törekedett.⁸⁷

A fentiekben kísérletet tettem, hogy egy igen különleges és sok szempontból a normálistól eltérő sírkomplexumot mutassak be. A masztaba és alépítményének térbeli kialakítása, ennek történelmi körülményei és tényezői kiemelik a G7000-es temető és talán a többi gízai temetőrészt néhol kissé túlságosan is egyediesített síremlékeinek sorából is. Természetesen más masztabákban is található kivételes elem, és végül az egész gízai nekropolisz körzet az irregularitás irányába indul majd el, de a G7530/40 és G7530Sub igen izgalmas bepillantást enged a IV. dinasztia már meglazuló tendenciáiba, és így megérdemli a neki szentelt fokozott figyelmet. A felvázolt helyzetből látszik, hogy nem minden kultúrtörténeti kérdés tisztázott még, amely szükséges a tárgyalt masztaba minden elemének megértéséhez, de bizakodunk, hogy a jövő felfedezései hatásosan segítik majd ezt a megértést, és így III. Mereszanh sír építménye is hozzájárulhat az ókori Egyiptom néhol homályos képének a megtisztításához.

⁸⁷ DUNHAM-SIMPSON, *i. m.*, 21–22.

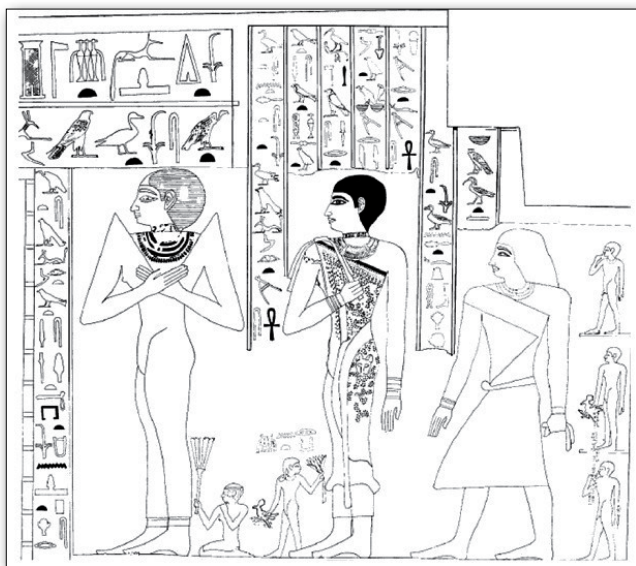
Felhasznált irodalom

- ALEXANIAN, Nicole: "Tomb and social status: The textual evidence" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, ed. Miroslav Bárta, Prague, 2006, 1–8.
- ARNOLD, Dieter: "The Old Kingdom statues in their architectural settings" = *Egyptian art in the age of the pyramids; Catalogue of an exhibition held at the Metropolitan Museum of Art, Sept. 16, 1999 Jan. 9, 2000*, ed. John P. O'Neill, New York, 1999
- CALENDER, Vivienne G.: "The iconography of the princess in the Old Kingdom" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, ed. Miroslav Bárta, Prague, 2006, 119–126.
- DODSON, Aidan – IKRAM, Salima: *The Tomb in Anciet Egypt*, London, Thames and Hudson, 2008.
- DUNHAM, Dows: "A Statuette of Two Egyptian Queens", *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, 1936, Vol. 34., 3-5.
- DUNHAM, Dows – SIMPSON, William Kelly: *The mastaba of Queen Mersyankh III*, Boston, 1974.
- FLENTYE, Laurel: "The development of eastern and GIS cemeteries at Giza during the fourth dynasty" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, ed. Miroslav Bárta, Prague, 2006, 133–144.
- FLENTYE, Laurel: "The Mastaba of Meresankh III." = *Bulletin of the Egyptian Museum*, 2006, Vol. 3., 71–82.
- MANUELIAN, Peter Der: "A re-examination of Reisner's Nucleus cemetery concept at Giza. Preliminary remarks on Cemetery G 2100" = *The Old Kingdom art and archeology, Proceedings of the conference held in Prague May 31-Jun 4 2004*, ed. Miroslav Bárta, Prague, 2006, 221–230.
- REISNER, George Andrew: *A History of the Giza Necropolis. Vol. 1*, Cambridge, Harvard University Press, 1942.
- REISNER, George Andrew: "The tomb of Meresankh, a Great grand daughter of Queen Hetepheres I. and Seneffruw", *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, 1927, Vol. 25. 64–79.
- ROBINS, Gay: "Some Principles of Compositional Dominance and Gender Hierarchy in Egyptian Art", *Journal of the American Research Center in Egypt*, 1994, Vol. 31, 33–40.

Képek jegyzéke

1. II. Hotepheresz, III. Mereszanh és fia, Nebemahet a Főkamra nyugati falán.
– DUNHAM, Dows – SIMPSON, William Kelly: *The mastaba of Queen Mersyanh III*, Boston, 1974, Figure 7.
2. III. Mereszanh a Főkamra északi oldalán lévő pilléren későbbi leszármazottjának Niuszerréanhnak utólagosan befestett képmásával. – DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, Figure 6.
3. II. Hotepheresz és III. Mereszanh a G7530Sub-ból származó kisméretű szobra. – DUNHAM–SIMPSON, *i. m.*, Plate XVI.

Képek

1. kép II. Hotepheresz, III. Mereszanh és fia, Nebemahet a Főkamra nyugati falán

3. kép II. Hotepheresz és III. Mereszanh a G7530Sub-ból származó kisméretű szobra

Tartalomjegyzék

„KÖZEL”

HEVESI KRISZTINA: Mereruka vezír masztabájának mozgásbrázolásai. A 13-as kamra reliefjei.....	9
TAKÁCS DÁNIEL: III. Mereszanh sírja és környezete.....	27
KÖVI FRANCISKA: Kopt kolostori művészet: a Vörös és a Fehér kolostor.....	47
SUSÁNSZKI JUDIT: Pokoli történetek. Bibliai útikalauz a síron túl.....	59
GYÖNGYÖSI CSILLA: Az egyistenhit megvallásáról (tawhīd) szóló hadísz- gyűjtemény ismertetése Buḥāri <i>Ṣaḥīḥ al-Buḥāri</i> című művéből.....	69
SZÁLKAI KINGA: Politikai iszlám: Alternatíva Közép-Ázsia számára?.....	79
BAGYINKA KRISZTINA: Törökország új önmeghatározása. Az új török külpolitika.....	89

„TÁVOL”

NYESTE ZSOLT: A kauzalitás szerepe a <i>Gendzsi monogatariban</i>	101
SZÁJLI KRISZTINA: Edogawa Ranpo és a japán detektívregény.....	119
SÁGI ATTILA: A nyelvi sztenderdizációs folyamatokat elősegítő és gátló tényezők Japánban a XX. században.....	131
SÁNDOR ANGELIKA: Amit az udvariasságelmélet nem tud.....	143
FÜREDI CSILLA: Személyes névmások, személyre utaló szavak a japán genolektusokban.....	151
LÁZÁR MARIANNA: Az ókori kínai és japán bronztükrökön megjelenő Négy Égtájór kultusza.....	161
VÖRÖS ERIKA: Hegy a világban, világ a hegyben. A szakrális világ földi megnyilvánulása a japán eszmerendszerben.....	171
DEÁK BORBÁLA ZSUZSANNA: A nevári buddhizmus sajátos arca.....	187
DÓBER ÁGNES: Felhők és vérpoklok. A nőkről alkotott kép a vallásban a premodern Japánban.....	195
SINKA ZSÓFIA: Távoli Szépségek. Kisaengek.....	205
KÁPOLNÁS OLIVÉR: Dzsingisz kán visszatérése.....	217

„KAPCSOLATOK”

HARTYÁNDI MÁTYÁS: Az emberi test a korai kínai bölcseletben.....	225
BARTÓK ANDRÁS: Fortélyok és táblajátékok. A kelet-ázsiai és a nyugati stratégiai kultúra.....	233
ILKÓ KRISZTINA: Eskandély Máté. Egy középkori magyarországi remete Kínában?	243
TAKÓ FERENC: Érvek, technikák, autoritások. Matteo Ricci <i>Tianzhu</i> <i>shiyijének</i> érvelési módszeréről.....	255
HANÁK JÁNOS: Christovão Ferreira két arca	271
CSONTOS SÁRA: A magyar ősköltészet keleti kapcsolatai.....	281
KONTSEK ANDRÁS: A jogaszövegek magyar nyelvű interpretációi.....	289
DOMA PETRA: Japán Shakespeare?	299
DÉNES MIRJAM: Japonizáló díszletek, jelmezek és a tradicionális japán művészet kapcsolatai. Tervezők, források, látásmódok	305
SEBESTYÉN DÓRA: Japán békeszerződés, 1951.....	327
MUSZKA KATALIN: <i>Koryo Saram</i> : A Közép-Ázsiába deportált koreaiak története	337
CSENDOM ANDREA: A Japánban élő koreai kisebbség, <i>a zainichi</i> „probléma”. Félreértések a koreai betelepülések kapcsán és napjaink generációs problémái.....	347